

УДК 260.1: 261.6: 281.5: 282 (477)

о. Святослав КИЯК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника***АРХИПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

В статті розглядаються церковно-історичні, суспільно-політичні і архипасторські особливості діяльності митрополита Андрея Шептицького в першій третині ХХ століття. Розкриваються церковно-організаційний, духовно-суспільний і душпастирський вклад митрополита Андрея в становлення і розвиток УГКЦ в першій половині ХХ століття.

Ключові слова: митрополит Андрей Шептицький, архипастирське служіння, благодійна діяльність УГКЦ, консолідація українства, культурно-просвітницька діяльність митрополита, церковне і національно-державне будівництво.

Життя УГКЦ в першій половині ХХ століття нерозривно пов'язано із її першоієрархом - митрополитом і архієпископом Андреем Шептицьким (1901 - 1944), який вніс неоціненний вклад в інституційно-єклезіологічну розбудову українського католицизму, заклавши підвалини його сьогоденного стану та вивівши її на новий, історичний рівень, витворивши із неї цілком національне, українське релігійне об'єднання, зробивши її не лише чинником духовного і національного відродження українства, але й національного державотворення.

Подвижницька діяльність митрополита Андрея Шептицького стала важливим чинником зростання національної свідомості галичан, а його культурно-просвітницька діяльність була скерована на піднесення моралі та духовності народу до рівня готовності служіння національно-державному будівництву. Митрополит став взірцем самопожертви служінню Богові і ближнім, що засвідчила, зокрема, його меценатська діяльність, щедра допомога митцям, молоді, сиротам, шкільництву, просвітнім і спортивним товариствам, газетам і часописам, в якій були нероздільно поєднані два начала - релігійне і національне. Його стараннями та коштами була заснована духовна семінарія і перша дівоча гімназія василіянок в Станіславі, народну лічницю безкоштовної медичної допомоги та український музей у Львові, його маєток в Миловані був відданий для літнього відпочинку дітей з бідних родин, а пізніше в ньому було засновано господарчу рільничу школу. Цей перелік добродійств і подвижництва митрополита Андрея має початок, але не має кінця, оскільки його прижиттєві добродійства були незліченними, як і незліченними є його сьогоденні добродійства через вислухані молитви до нього українських католиків.

Загальноцерковний та богословський доробок цього визнаного світом генія українського католицизму вже ґрунтовно й спеціально досліджується

десятки років, як у церковно-богословській, так і релігієзнавчій літературі¹, та, очевидно, в недалекому майбутньому його постать і діяльність отримають найвище визнання в Католицькій церкві - великий митрополит-праведник буде проголошений блаженним, а тому в нашому дослідженні ми не ставимо собі за ціль всебічно проаналізувати його богословсько-філософську спадщину, але маємо на меті узагальнююче оцінити його доробок в інституційно-еклезіологічне та духовно-національне становлення ідентичності українського католицизму до часу початку другої світової війни, оскільки з нею пов'язаний початок трансформацій українського католицизму в другій половині ХХ століття.

На початку ХХ ст. до Львівсько-Галицько-Кам'янецької архієпархії разом з іншими єпархіями УГКЦ належало 1,44 млн. вірних у 725 парафіях під проводом майже тисячі священиків², що вимагало від Львівського архієпископа і митрополита великої пастирської праці для блага вірних. Тому митрополит майже щороку видавав пастирські послання до духовенства і вірних щодо духовних, церковних, культурних і загальнонаціональних проблем, а також захищав інтереси церкви і народу в крайовому та віденському сеймах.

Перше десятиліття архіпастирської праці митрополита Андрея було ознаменоване найперше опікою над духовними потребами церкви, зокрема, - над оновленням чернецтва: жіночої василіянської гілки та над заснуванням монастиря отців-студитів, а пізніше і сестер-студиток, а також над запровадженням в УГКЦ східної гілки отців-редемптористів, які незабаром активно долучились до виховання молоді та оновлення релігійного життя народу. В 1906 році митрополит організував історичну прощу українських католиків до Святої Землі в кількості 500 осіб, яка спричинилась до активізації духовного життя в Галичині. Окрім того в 1906 - 1907 роках митрополит Андрей відкриває семінарії в Перемишлі та Станіславі, а здібних студентів - майбутніх провідників церкви, висилає на закордонні студії, чим він не лише подбав про виховання добрих пастирів для церкви, але й про підготовку її архіпастирів. Так, 1904 року митрополит висвячує на Станіславського єпископа ректора Львівської семінарії Григорія Хомишина, який більш ніж 40 років управляв Станіславською єпархією, засвідчуючи особистою архіпастирською працею та життям всієї єпархії вірність католицькій і помісно-національній ідентичності аж до 1945 року і помер як мученик-ісповідник за католицьку віру 28 грудня того ж року.

¹ Див.: Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. - Львів: Свічадо, 2001. - 607 с.; Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т. 4: Католицизм. - 598 с. та ін.; Марчук В. „Люди - се наша сила...”, его добро - се наша будучність" (початок доби митрополита Андрея Шептицького) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - 2002. - №8. - С. 47-53; Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я // Науковий збірник Українського Вільного Університету. - Мюнхен, 1992. - С. 37-57; Гайковський М. Українська Греко-Католицька Церква в часи митрополювання Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - № 2-3. - С. 32-48.

² Див.: Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. - С. 446.

Наступним українським католицьким ієрархом, призначеним митрополитом, був перший єпископ для українців-католиків Америки Сотер Ортинський, номінований Апостольським Престолом 1907 року. Це призначення було особливо характерним для українського католицизму, адже воно сприяло збереженню українцями в Америці не лише своєї церковної, але й національної ідентичності, бо більшість емігрантів 1880 - 1900 років склали українці-католики, які гуртувалися біля українських церков. Однак призначений владика не мав всієї повноти влади, оскільки мав статус генерального вікарія латинського єпископа, а латинський єпископат взагалі був проти призначення східного єпископа. Тому лише з 1913 року на підставі булли папи Пія X (1903 - 1914) владика С. Ортинський стає екзархом Філадельфійським для східних католиків, вихідців з Галичини і Закарпаття. Однак триваючі непорозуміння з місцевим латинським клиром та між українцями і несподівана хвороба спричинились до скорої смерті екзарха 24 березня 1916 року, після якої екзархат вісім наступних років залишався вакантним, а адміністрування ним здійснювали два генеральні вікарії - один для галичан, інший для закарпатців. Цей поділ був остаточно закріплений Римом через призначення в 1924 році окремих екзархів: Константина Богачевського для українців з Галичини і Василя Ткача для закарпатців.

У Канаді душпастирювання для українців-католиків мало іншу особливість - канадські єпископи намагались самі і через Рим та митрополита А. Шептицького налагодити духовну опіку над українськими емігрантами, допустивши до неї ряд священників і монахів-місіонерів. Митрополит прибув до Канади в 1910 році, де полагодив з місцевою ієрархією проблему надання українським католикам свого єпископа. Папа Пій X розв'язав цю проблему в 1912 році, призначивши отця Микиту Будку єпископом до Канади з осідком у Вінніпезі, а цей єпископ домігся державної легалізації для УКЦ в країні. В 1918 році церква в Канаді нараховувала 47 священників, 299 парафій та місій, новіціяти отців-василіян та редemptористів, сестер Служебниць та понад 100 тис. вірних¹.

Вже від початків і впродовж всієї діяльності митрополит А. Шептицький приділяє особливу увагу налагодженню єкуменічних зв'язків спершу з російськими католиками, а пізніше через них і з православними як в Росії, так і в Польщі, оскільки, на його переконання, історія відвела Українській греко-католицькій церкві особливу роль - посередника поєднання Сходу і Заходу. Ця ідея примирення і порозуміння українських католиків і православних бачилась ним як шлях до єдності всіх українських церков, а також католицького Заходу і православного Сходу, але, розуміючи складність і труднощі здійснення цієї єкуменічної ідеї, він вбачав у ній не нову унію, але єдино реальний спосіб оздоровлення духовного і національного стану українського народу через зближення обох гілок не лише українського, але й всього слов'янського християнства. Саме для цього

¹ Див.: Там само. - С. 454.

з ініціативи митрополита відбулося у моравському Велеграді (Чехія) декілька екуменічних зустрічей та з'їздів православних і католиків слов'янського світу: в 1907, 1909, 1911, 1924, 1927, 1932 і 1937 роках, а також митрополит Андрей провадив широку унійну акцію під час своїх поїздок до Італії, Голландії, Бельгії, Німеччини й Англії, зокрема, заснувавши в Голландії «Голяндський Унійний Апостолят».

Однак перша світова війна перервала плідну працю митрополита Андрея, якого російська влада вважала символом українського сепаратизму й католицизму, а тому російські війська заарештували його і 19 вересня 1914 року вивезли в Росію, де він перебував як царський в'язень до 1917 року. Після свого звільнення митрополит на синоді російських католиків в Петербурзі призначає екзарха Леоніда Федорова, генеральних вікаріїв для депортованих галичан та пароха для українців-католиків у Києві, а 28 серпня 1917 року після повернення до Львова він висвятив нового єпарха Перемишльського Йосафата Коциловського, який правив єпархією як ісповідник віри аж до своєї смерті в 1947 році.

Лихоліття першої світової війни нанесло болючі втрати не лише українству Галичини, Буковини і Закарпаття, але й всій Українській Католицькій Церкві. Зокрема, до них особливо спричинилося москвофільство. В цей неспокійний час саме українська ієрархія всіляко згуртовувала і скеровувала народ. Так, 21 листопада 1918 року митрополит А. Шептицький та владика Г. Хомишин і Й. Коциловський написали до народу спільне пастирське послання, в якому настановляли вірних як долати духовні і моральні втрати того часу та як здобувати свою державність і суверенність в умовах нової польської експансії, котра завершилась окупацією Галичини.

Ще одним підтвердженням характерної риси українського католицизму - його національно-патріотичної зорієнтованості, була активна участь УГКЦ в національно-визвольному русі в Галичині 1918 - 1919 років, яка дала підстави історикам визнати митрополита як правдивого українця і щирого патріота. Це підтвердила і його турбота про долю Східної Галичини та старання проти включення її до складу Польщі, для чого він в грудні 1920 року навіть виїздить на Захід з метою пошуку захисту УГКЦ та української державності від нової польської влади. Цій поїздки передувало звернення єпископату церкви до Світової конференції проти злочинних дій польського війська на Східній Галичині, прийняте на єпископській конференції в Перемишлі 25 серпня 1919 року, в якому засуджено «профанацію храмів, численні вбивства мирного населення, закриття українських культосвітніх, економічних і комерційних товариств»¹.

Польський уряд вкрай вороже поставився до цих ініціатив УГКЦ, а тому у вересні 1923 року при поверненні митрополита Андрея на Україну його затримує та інтернує, а польські шовіністичні кола навіть виносять йому

¹ Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т. 4: Католицизм. - С. 414.

смертний вирок. Саме в цей надзвичайно складний для українського католицизму і всього українства час митрополит склав історичний заповіт, який став маніфестом католицьких, екуменічних й національно-патріотичних переконань його та всього українського католицизму, в якому першоієрарх виявляє готовність віддати своє життя «.за з'єднання Церков та щоб випросити в Бога Христовий мир між католиками наших країн (України і Польщі - *прим. автора*) - на жаль, розділених несправедливостями та віковою ненавистю», засвідчуючи, що його єпископським обов'язком завше було «.провадити своїх вірних до вічного спасіння по через віру католицьку» у вірності Апостольській Римській Столиці, для чого митрополит намагався «все утверджувати моїх братів у цій вірності», віруючи «в усі правди віри католицької»¹.

У повоєнний час на ієрархію УГКЦ лягли великі обов'язки відновлення та налагодження нормального церковного життя на Україні та в діаспорі. Зокрема, митрополит разом із єпархами активно протидіяли москвофільству, запровадивши в церковне життя живу українську мову, на противагу псевдоцерковнослов'янській мові, за яку ратували москвофіли, чим, як слушно підкреслюють сучасні церковні історики та релігієзнавці, було завершено перетворення Греко-Католицької Церкви в Галичині в українську національну Церкву². Стараннями митрополита Андрея УГКЦ набула рис інституції з чітким національним обличчям, яка багато зробила для розвитку українського національного життя, найперше в сфері культури, освіти, медицини й землеробства. Так, в 1903 році митрополит заснував Народну Лічницю, яка розвинулась у модерний шпиталь, відкритий в 1930 році; митрополит надав свої землі для садівничої школи у Миловані та хліборобської школи в Коршові, заснував Земельний Банк у Львові (1910). В 1921 році папа Бенедикт ХУ (1914 - 1922) за стараннями митрополита відновлює закриту в 1915 році папську семінарію св. Йосафата в Римі, в 1923 році митрополит засновує Богословське Наукове Товариство і його друковані органи «Богословія» та «Праці Богословського Наукового Товариства», а після закриття польською владою в 1925 році Львівського університету, першоієрарх домігся відкриття в 1928 році Богословської академії, яка стала єдиним українським вищим навчальним закладом у тодішній Польщі, в якій викладало майже 40 професорів та нараховувалось 2750 слухачів, а за перше десятиліття її закінчило 415 майбутніх священиків та світських діячів³. Заснований митрополитом церковний музей з 1911 року почав функціонувати як український національний музей, який займався

¹ Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький. Календар 2004. - Львів: Місіонер, 2003. - С. 24.

² Див.: Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т.4: Католицизм. - С. 405;

Бубенчиков В., Кралуок П. Греко-католицька церква в етнічному розвитку українського та білоруського народів. - Львів: Сполом, 2004. - С. 146.

³ Див.: Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. - С. 470.

збереженням, примноженням, популяризацією та дослідженням української культурної спадщини.

Після першої світової війни митрополит також звернув пильну увагу на відновлення чернечого життя: отців-студитів, котрі від 1918 року оселились і взяли під свою опіку відпустовий центр в Зарваниці, а також - численні сиротинці, бібліотеки, мистецькі школи у Львові, Уневі; отці редемптористи від 1920 року поселяються у Станіславі, де займаються місійною працею, а у Львові - виховною і навчальною діяльністю; василіяни в 1920 році відкрили новіціат в Крехові, богословський ліцей в Лаврові та розпочали цього ж року духовне оновлення Закарпаття, яке принесло великі духовно-церковні та національно-культурні плоди. З 1924 року починають виходити «Записки Чину св. Василя Великого», в яких висвітлювались ґрунтовні дослідження церковно-історичних проблем європейського Сходу.

Митрополит всіляко підтримував і світські українські вищі навчальні заклади та закордонні інституції, де навчались українці: Львівський університет, заснований 1921 р.; Український Вільний Університет, заснований 1922 р. у Відні, перенесений пізніше до Праги, а звідти - до Мюнхена; Сільськогосподарську Академію в Подебрадах біля Праги.

Укладення конкордату між Польщею і Апостольською Столицею в 1925 році посприяло відродженню українського католицизму, оскільки ним всі обряди були зрівняні, було дано право вільного розвитку духовно-просвітницьким і національно-культурним організаціям, церква була звільнена від державного оподаткування, а Ватикан навіть позбавив польську владу права вільно втручатися у вибір єпископів, у призначення парохів УГКЦ, було гарантовано християнське навчання і виховання в школах та семінаріях. В цих умовах стало можливим подбати ієрархії про призначення єпископів-помічників для Львівської архієпархії, Перемишльської та Станіславської єпархій та апостольського візитатора для Волині в особі Миколи Чарнецького, що дозволило церковному проводу краще управляти єпархіями та надавати духовну допомогу вірним.

Національний потенціал українського католицизму в Галичині з особливою силою проявився в 30-х роках ХХ століття, що засвідчило остаточну кристалізацію його національного характеру, який викликав негативну реакцію в усіх поневолювачів українського народу. Зокрема, УГКЦ на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким була стійким і незмінним оборонцем свого народу перед польськими окупантами. У 1930 році митрополит у Варшаві особисто стає в обороні українства під час так званих пацифікацій, а також він разом із єпископами Г. Хомишиним і Й. Коциловським в цій справі шукали підтримки у папи Пія IX (1922 - 1939), звернувшись з листом до нього.

Не стояла УГКЦ і осторонь національної української трагедії - штучного голоду 1933 року, довершеного більшовизмом на Східній Україні. 24 липня 1933 року українська католицька ієрархія в Західній Україні з ініціативи Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького видала в обороні

беззахисного населення Східної України в час голодомору історичне послання «Україна в передсмертних судорогах. До всіх людей доброї волі». Це послання в жахливий час геноциду українського народу було єдиним голосом серед усіх представників християнських конфесій України на захист жертв голодомору. Воно засвідчило правдиву християнську гуманність і патріотичність українського католицизму, котрий не міг не стати в обороні чесних українських землеробів, бо «кров робітників, що в голоді орали чорнозем України, кличе про пімсту до неба, а голос голодних жінок дійшов до ушей Господа Саваота», - йдеться в посланні. Вже від весни 1933 року з ініціативи Митрополита Шептицького тривала активна підготовка цього пастирського послання, а одночасно відбувалась широкомасштабна акція УГКЦ з організації допомоги голодуючим в Україні, зокрема із залученням всього християнського світу на чолі зі Святішим Отцем папою Пієм XI, до якого митрополит звернувся спеціальною відозвою, розіславши її в усі інформаційні агентства світу англійською, італійською, іспанською, німецькою і французькою мовами¹.

Послання галицької ієрархії УГКЦ отримало прихильні відгуки на Заході та зініціювало проведення архієпископом Відня кардиналом Інніцером міжнародної конференції, яка прохала цілий світ про всебічну допомогу голодуючим в Україні та домоглася дозволу у радянського уряду для надання цієї допомоги. Кардинал Й. Інніцер звернувся насамперед до Міжнародного Червоного Хреста, щоб він здійснив негайну акцію допомоги для потреб голодуючих.

2 серпня 1936 року митрополит Андрей видав окреме послання проти комунізму - «Осторога перед загрозою комунізму», засудивши його антигуманну та антилюдську суть і дії як ворога Бога і церкви, підкреслюючи, що він перетворився «в якусь матеріалістичну і поганську релігію, а брехня, обман, насильство, терор і гноблення обрав принципами свого панування (коли большевики говорили про свободу - розуміли неволю, коли говорили про добробут - тим словом називали голод. А коли говорили про владу пролетаріату, то пролетаріатом називали касту, що кров з народу висисає)». Симпатизуючих комунізму і їх прислужників митрополит називає зрадниками церкви, народу і цілого світу, застерігаючи їх від загрози неволі від комунізму, «.від якої вже може не врятується, .станете чужими для свого народу, його зрадниками, .перейдете на службу тиранів, що захотять уживати вас до служби кривавої Москви»².

В 1938 році архиєрей виступив з листом осуду нищення польським урядом православних парафій та храмів на Холмщині, Підляшші, Поліссі і Волині, який польська поліція конфіскувала, однак лист був опублікований в українській пресі на Буковині й у Франції та став, таким чином, відомим в

¹ Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. - Львів: Місіонер, 1999. - Том II: Церква і суспільне питання. - Кн. 2: Листування. - С. 845-846.

² Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. - Львів: Місіонер, 1998. - Том II: Церква і суспільне питання. - Кн. 1. - С. 487.

Україні та в світі. Окремо митрополит звернувся про допомогу в цій справі навіть до Ватикану, інтервенція якого припинила переслідування Православної Церкви.

Перша більшовицька окупація Галичини восени 1939 року спричинилася до наступу більшовицького тоталітаризму і атеїзму на Українську Греко-Католицьку Церкву, в час якого митрополит, як завше, стає в обороні Церкви і українського народу, протестуючи проти сфальсифікованих ухвал «народних зборів» в Галичині, які несли кривду Церкві і народу, проти конфіскації церковних земель та грабунку монастирського майна, проти непосильного оподаткування духовенства і селян, проти насилля та безбожництва.

За цією першою більшовицькою хвилею терору проти українського католицизму в скорому часі прийшли нові, фашистська та друга більшовицька, хвилі переслідувань і гонінь на нього, котрі спричинились до нових випробувань католицько-помісної ідентичності УГКЦ.

Загалом за 44 роки митрополичого служіння Андрія Шептицького, завдяки його далекоглядності, непохитним католицьким і українським християнським переконанням, церковно-політичному і дипломатичному генію, щедрій благодійності, УГКЦ успішно перейшла через австро-угорську, російську, польську і радянську окупацію Західної України та злигодні еміграційного життя українців-католиків, а її першоієрарх зробив історичний внесок в зміцнення і розвиток Церкви, причинився до захисту релігійно-національних потреб як вірних-католиків, так і православних, відіграв величезну роль в консолідації українства. Митрополит заклав підвалини його сьогоднішнього стану та вивів УГКЦ на новий, історичний рівень, витворивши із неї цілком національне, українське релігійне об'єднання, зробивши її не лише чинником духовного і національного відродження українства, але й національного державотворення, а його подвижницька культурно-просвітницька діяльність стала визначальним джерелом зростання національної свідомості галичан і була скерована на піднесення моралі та духовності народу до рівня жертвенного служіння церковному й національно-державному будівництву.

Sviatoslav KYIAK

ARCHPASTORAL ACTIVITY OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY IN THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY

The article deals with church-historical, socio-political and features archiepiscopal ministry of Metropolitan Andrey Sheptytsky in the first third of the twentieth century. Church revealed organizational, spiritual, social and pastoral Metropolitan Andrey contribution to the formation and development of the Church in the first half of the twentieth century.

Keywords: *Metropolitan Sheptytsky archiepiscopal ministry, charity Church, consolidation of Ukrainians, cultural and educational activities of the Metropolitan, church, national and state building.*